

Nhớ

hoa mai vàng Việt Nam

G S Tôn thất Trình

Chúng ta thường thức hoa thanh nhã nước nhà thường chỉ nghĩ đến thủy tiên đơn cánh trắng - narcissse, daffodil, hoa quỳnh - epiphyllium trắng nở đêm và hoa lan orchid (mà lại là các loại hồ điệp , cát lan ... không phải những lan hài sabot de Venus hay lady slipper đặc thù Việt Nam v.v...) . Ít khi biết rõ hai loài lan mùa tết đặc biệt cho miền Bắc là hoa đào và đặc biệt cho miền Nam là hoa mai vàng . Mùa Tết, Phi Châu cuối thập niên 1970, một tiệm ăn Việt Nam ở Dakar - Senegal trưng bày mai vàng lựa nhân tạo trên chậu sành lớn, làm chúng tôi khen nức nở chủ nhân khéo nhớ quê nhà , dù bà ta quê quán Hà Nội, dân gian thường thức hoa đào (Nhật Tân) hơn là mai vàng . Suốt hai thập niên 1980 và 1990, đến Tết là nhiều nhà Việt Kiều tại Pháp , Ý và Hoa Kỳ trưng diện những cảnh hoa mai vàng giả , đón mời bạn bè, chứ không thấy khoe các cảnh đào đỏ thắm, có lẽ vì xứ mát lạnh hoa đào quá nhiều, không có gì là độc đáo như mai vàng nước ta . Thật vậy, mai vàng đẹp nước ta thuộc các thứ giống loài *Ochna integerrima* Lour. (còn có tên cũ là *Elaecarpus integerrima* Lour. và *Ochna harmandii* Lec v.v...) , mọc hoang rừng còi từ Quảng trị vào Nam. Tuy rằng tài liệu thực vật lại cho biết là loài này có thứ giống hoa trắng . Và cả nhiều thứ giống chịu đựng được nhiệt độ lạnh hơn Quảng Trị, như các thứ giống tìm thấy ở rừng miền Bắc Thái Lan , thuộc các *nhóm rừng lá rụng - deciduous forests* Đông Nam Á Châu . Các thứ giống miền Trung hay miền Nam Việt Nam thì luôn luôn có lá xanh, phải lẩy (lột) hết lá vài tuần trước Tết (có khi phải xông thêm khói , nay có thể dùng các chất điều hòa sinh trưởng như Gibberellins..?) hoa mới nở đúng vào dịp Tết được . Nhưng chắc cũng có nhiều thứ giống mai vàng rụng lá vào dịp giêng hai , đầu mùa khô khốc lẹ cây đâm bông như vài thứ giống *cây cao su - hevea* cây nghĩ ngơi , rụng lá đúng vào dịp Tết, khỏi mất công khiên (forcing) hoa, có khi phiền phức . Các thứ giống mai vàng này cũng như các thứ giống cây cao su rụng lá, đúng dịp Tết dân Việt nghĩ ngơi phục sức, đúng là những cây Việt lẩy hoa thường thức, hay lẩy mũ (thật ra hevea là cây nguồn gốc Nam Mỹ Châu) nuôi sống một phần dân tộc ta .

Những mai chuông vàng Mỹ không sánh nổi sắc đẹp mai vàng Việt

Cuối thập niên 1970 và đầu thập niên 1980, nhiều Việt Kiều Ca Li đã đem bán Tết những cảnh hoa chuông vàng thay thế cảnh mai . Đây là một vài thứ giống của tông chi *Forsythia* , một nhóm cây lùm bụi hay thân leo ở Mỹ rụng lá mùa đông và đến khoảng tháng hai tháng tư dương lịch các cảnh không lá đâm hoa . Các cảnh hoa *Forsythia* cũng **đều khiên - forcing** được trong nhà, để ra hoa mùa đông ở khí hậu lạnh Hoa Kỳ . Ca Li khai thác ba loài là *Forsythia intermedia* (có thể là giống lai giữa hai loài kia), loài *Forsythia suspense* còn có

tên là **Forsythia liễu rũ- weeping Forsythia**, cành leo có thể ra rễ khi đụng vào đất ẩm ướt, và loài *Forsythia viridissima* là Forsythia thân xanh, hoa cũng màu vàng xanh lọt , không có gì là đẹp cho lắm . Trong các thứ giống Forsythia thân xanh có thứ giống lùn *Bronxensis*, chỉ cao chừng 40cm , dùng làm bụi nhỏ công viên hay phủ đất . Đa số các thứ giống loài *F. intermedia* màu vàng không tươi thắm như mai vàng nước ta. Như *Beatrix Farrand*, tuy hoa màu vàng đậm nhưng lại pha thêm màu cam mất bớt sắc vàng tươi đẹp đi . Như *Lynwood Gold* , hoa vàng kim , nhưng lại có ngăm ngăm đen, hung hung , nở đầy cành và chịu đựng được bão tuyết , mưa đông mùa xuân Mỹ không rụng . *Spring Glory* cành cũng rất nhiều hoa , nhưng hoa vàng lọt. Còn thứ giống lùn *Arnold Dwarf* , thân chỉ cao chừng 50-60cm nhưng cành lan xa đến gần 2m , ít hoa không có gì là hấp dẫn . *Spectabilis* là thứ giống cao gần 3m, mọc mạnh , hoa vàng đậm theo chúng tôi là bụi chuông vàng đẹp nhất trong loài. *Fortunei* là thứ giống *F. suspense* , mọc thẳng đứng hoa vàng kim, hay dùng phủ các bồn hoa công viên và hay được các vườn ươm hoa kiểng giống bán . Hoa Cảnh (số ...) hình như đã có người giới thiệu loài hoa Forsythia sp. mai chuông vàng xứ lạnh. Chúng tôi nghĩ không nên hoài công du nhập các thứ giống các loài Forsythia làm gì nữa . Có nhiều loài mai vàng xứ lạnh thực sự đẹp hơn , thích hợp hơn cho vùng cao đáng cải thiện , lai tuyển như các thứ giống tông chi *Ochna* xứ lạnh , xứ mát, (có trên 80 loài *Ochna* đã được định danh trên thế giới) chúng tôi đã lạm bàn ở Hoa Cảnh số 1 (91) -2004 . Nếu cần có hoa mới lạ màu vàng, có lẽ nên nghiên cứu thêm loài cổ thụ hoa vàng rực rỡ là cây hoa chuối vàng (hoa Hoàng yên, muồng hoa vàng , bò cạp nước) *Cassia fistula* hay chuông vàng *Tabebuia argenta* họ *Bignoniaceae* (họ cây phượng tím *Jacaranda*) ông Trương Duy Lam đã trình bày ở Hoa Cảnh số 4- 2004.

Mai vàng họ hoa hồng-Rosaceae không thay thế mai vàng họ Ochnaceae được đâu !

Các cụ ta xưa thấy hoa gì đẹp to hay nhỏ, dáng hoa hồng đều gọi là mai. Có khi thuộc những loài, những họ thực vật xa lắc xa lơ, như cây Bạch Mai , hoa nở trắng cây, một đại thụ trong Nam nổi tiếng vì Pháp đã triệt hạ cây này ở chùa Cây Mai vùng Sài Gòn vào thời kỳ xâm chiếm miền Nam ,thế kỷ thứ 19. Đó là cây Mai mù u, loài *Ochrocarpus siamensis* var.*odoratissimus* Pierre , thuộc họ *Bursera* *Guttiferae* , không phải họ Mai vàng *Ochnaceae* . Mai tả nhiều ở miền Bắc là mai đào hay mai mơ (apricot) thuộc họ hoa hồng *Rosaceae* . Ông Nguyễn Thiện Tích đã phân biệt hai họ mai này , đặc biệt là mai *Ochnaceae* có các nhụy cái rời hẳn nhau ở bầu nhụy, nhưng vòi và nướm lại dính nhau thành một vòi duy nhất giữa hoa; khi ra trái thì có nhiều trái gọi lầm là hột xếp quanh một đế hoa , trước màu xanh , khi chín màu đen .Các mai đào , mai mơ thường chỉ có một nhụy cái , về sau chỉ cho một trái như trái đào , trái mơ (Hoa Cảnh số 1 - 2005) . Mai mơ được dân Nhật lựa chọn nhiều làm cây hoa cảnh và uốn éo thân làm kiểng bonsai rất đẹp . Bên ta thì cụ Nguyễn Trãi đã từng tả những thân mai già cổ đẹp lão, như trong câu " *lão mai năng chăm sóc, màu vóc dáng thời gian* " . chúng tôi nghĩ rằng đó là những mai mơ apricot thân u nần, gân guốc như ở **loài mơ Nhật làm hoa cảnh- japanese flowering apricots** . Và chắc đó cũng là mai cụ Chu Mạnh Trinh tả ở chùa Hương tích : " *thỏ thẻ rừng mai, chim cúng trái* " , vì đã có người miền Bắc mô tả nhiều loại trái mơ (mai) chua ngọt khác nhau ở vùng này làm kẹo ô mai mơ rất ngon và cũng có thể làm ô mai muối (ume) rất thịnh hành ở Nhật và đang phổ biến ở Hạ uy Di - Hawaii . Nhưng chúng tôi lại không nghĩ rằng mai hoa (ắt là mai hoa vàng, vì cụ có làm việc ở Huế, nên biết rõ các loài mai vàng) cụ Cao Bá Quát chỉ bái lạy " *Nhất sanh đề thủ bái mai hoa* " là mai vàng họ *Ochnaceae*, vì cụ Quát cũng còn nói đến trái mai vàng thơm ngon ở câu thơ chữ Nho : " *Hoàng mai, vũ hậu, lục hà hương* " (tạm dịch : " *mưa cuối mùa , trái mơ vàng trên cành lá xanh chảy như dòng sông hương thơm* " . Ở miền Bắc có hai loại trái mơ vàng là *Prunus armenica* L. 1, trái mơ bán đầy chợ Hà nội mỗi năm hoa nở thơm ngát, nhưng ít khi là hoa vàng . Hoa vàng trái mơ vàng tên khoa học loài là *Prunus mume* L. , quốc tế gọi là **mơ Nhật - japanese apricot** , trái đầy lông , thịt dính vào hột tròn , rất cứng, trồng khá nhiều ở Hòa Bình ,Cao Bằng , Lạng Sơn. Chính vì vậy mà một số Việt Kiều ở Pháp quả quyết mai vàng Việt Nam thuộc họ Hoa hồng . Nhưng làm sao mai hoa vàng Âu Mỹ và cả Nhật, cả Trung Quốc nữa, lại có các hoa kép đôi 24 cánh, 120 - 150 cánh... màu vàng như mai

vàng *Ochna integerrima* nước ta hiện nay . Hình như ở Huế, năm nào hoa mai vàng *Ochna* ra trên 5 cánh, thì năm đó trong nhà có nhiều may mắn . Thế thì mai vàng nở 120 - 150 cánh trong Nam, nhà ai có mai này hưởng được bao nhiêu cái hên đây ?

Mai vàng Ochna Mỹ , mai vàng Ochna Tứ Quý Hạ Uy Di cũng không sánh nổi mai vàng Việt Nam

Sau hơn 10 năm quen thuộc với cỏ cây hoa lá Ca Li, giữa thập niên 1980, vài Việt kiều đem bày bán các chậu mai vàng . Trước tiên là loài mai vàng xinh đẹp của Mỹ tên khoa học là *Ochna pulchra* , cây cao 5m , mọc rộng 3m , mọc chậm, hoa màu vàng chanh lọt, ở Hoa Kỳ nở vào mùa thu hoa đầy cây dày đặc thơm ngát (có lẽ ít thấy ở các giống mai vàng Việt Nam), rất thích hợp ở những gia viên tương đối nhỏ bé ở Hoa Kỳ. Cây rụng lá một thời gian ngắn vào cuối đông. Vào mùa xuân ở Mỹ, lộc đâm ra đầu tiên màu tím, rồi đỏ dần sau đó lá mới xanh. Vào thu, lá đổi màu rất lạ, trước khi lá rụng. Lá răng cưa nhỏ mịn và láng bóng. Cây thích nhiều ánh nắng và chịu đựng được lạnh. Đây là một loài mai vàng *Ochna*, đáng du nhập, vào nước ta , bổ sung mai vàng theo cách đâm lá , rụng lá , hoa nở đầy cành mùa thu thay vì đầu xuân dịp Tết , hương thơm ngát và cho ai ở Bình Định thích cảnh hoa mai vàng chen lá xanh hơn là chỉ toàn hoa. Trái cũng màu xanh tươi tắn , khi chín màu đen , chim chóc thích ăn . Sau đó xuất hiện hai loài mai khác , thường bán trồng chậu, gọi là mai tứ quý . Không hiểu tại sao lại có tên là tứ quý , ba tháng nở hoa một lần (? vì mai nước ta, nhất là mai họ Hoa Hồng, nhiều lắm là nở hai lần " nhị độ mai ") hay là tại vì hoa trái tồn tại lâu dài, xuân hạ thu đông , nở đầu hạ , cuối xuân (vào dịp Tết)cánh hoa vàng, sau đó cánh rơi rụng thì lá dài màu đỏ chói. mọc lên ở tâm đỏ 5 hay nhiều trái nhỏ màu xanh , rồi chuyển qua màu đen đậm láng bóng, tương phản rõ rệt với lá dài đỏ . Hay cũng tại mai vàng này luôn luôn **có lá xanh - evergreen** , không rụng lá mùa đông ? Loài nhiều hoa , nhưng tương đối nhỏ tên khoa học là *Ochna multiflora* hay *Ochna serrulata* , tên **chung là bụi mắt chim - bird's eyes bush**. ở giai đoạn trái chín đen láng bóng , con trẻ Mỹ xem tựa mắt và tai chuột, kiểu Mickey Mouse của phim Disney. Lá bầu dục , 5-10cm, dai như da thú , răng cưa đều đặn , khi mới ra lộc thì lá màu đồng thau , sau đó mới màu xanh. Chịu đựng được nhiệt độ dưới không và nhiệt độ cao 35-40 độ C . Cũng như chịu đựng khá giỏi khô hạn , khi cây mọc đã khá cao. Ưa đất ít acid. Ưa bóng râm một phần nào . Trồng thùng gỗ , chậu sành , chậu đất lớn đều tốt. Trồng làm phân dậu cũng tốt . Loài tứ quý thứ hai là *Ochna kirkii* hay *Ochna thomasi* hay mai trái đen huyền, nguồn gốc ở Hawaii , nhưng mùa Tết người Việt bán hoa mai vàng này lại gọi là mai nguồn gốc Phi Luật Tân, cho có vẽ Á đông , gần Việt Nam hơn chăng ? Bụi nhỏ như *serrulata* và thưa cành hơn. Thân có sọc trắng. Lá mọc luân phiên (nên gọi là tứ quý ?) đầy lông . Hoa to hơn 3- 5cm. Trái đen huyền, mọc thẳng đứng trên đài đỏ láng bóng . Các nhà viên học không dám sử dụng loại này, sợ chim thích ăn trái này nhả hạt rải rác, lan tràn khắp đồng nội như cỏ dại khó trị. Một người bạn ở thành phố Boston , Hoa Kỳ vừa nhắc khéo là mọi loài hoa *Ochna* Mỹ kể trên thật ra nguồn gốc các xứ Nam Phi Châu , trồng lâu ngày ở Mỹ nên gọi lầm là mai vàng Mỹ . Kể cả loài mai đỏ *O. atropurpurea* GS Phạm Hoàng Hộ kể ra ở sách Cây Cỏ Việt Nam cũng nguồn gốc Nam Phi (Natal hay Mozambique) .

Nên triển lãm bonsai mai vàng Việt Nam ở Mỹ và cải thiện thêm loài hoa độc đáo nước nhà

Nhiều Việt Kiều Ca Li đã chơi **cây kiểng- topiaries** và kiểng bonsai. Nhưng chúng tôi chưa thấy những trưng bày kiểng bonsai mai vàng rực rỡ đoạt giải vàng nhiều năm qua ở hội Hoa Xuân nước nhà , hay những chậu mai ngũ sắc trong đó có mai vàng nhiều cánh, ghép mai cánh vàng lá dài đỏ , bên ta gọi là mai đỏ loài *Ochna atropurpurea* DC (mai này mới đúng là mai tứ quý vì hoa vàng trở lẽ tẽ suốt năm), hay ghép mai trắng nhiều ít cánh hoa, thuộc hai loài *Ochna integerrima* và loài mai hoa trắng *Ochna mauritiana* . Mai *Ochna mauritiana* khác hẳn hoa mai mơ trắng vì mỗi hoa đều có đến 20 - 30 nhụy đực , tua nhụy dài 2.5-4mm; khi ra trái lá dài uốn cong dài ra cuối mùa màu đỏ tím, và trái chín màu đen đủ cỡ tròn , trơn , láng trụ , thẳng đứng; hoa mọc từng chùm , dạng **ngũ - corymbform** chứa 8 - 14 hoa nên Âu Mỹ gọi mai trắng này là **mai làm bó hoa - arbre à bouquet** .

Nghề chơi hoa mai vàng *Ochna* Việt Nam đã độc đáo nhất thế giới rồi,

nhưng kể ra cũng nên cải thiện thêm một vài phương diện , như lai tuyển chọn khoa học hoa thơm ngát hơn nữa, lâu tàn hơn nữa (hay tìm cách dùng hóa chất không độc làm lâu tàn cành hoa mai vàng như ở những hoa cắt cành khác) , nghiên cứu *thêm khiến - forcing* hoa bằng các chất điều hòa tăng trưởng (gibberellin chẳng hạn) ngoài cách lấy lá, xông khói, mùa nào cũng nở được cho đúng là tứ quý hơn nữa, hầu bán cành hoa vào những mùa lễ lạc khác ngoài Tết Nguyên đán . Lựa chọn loài lai cho nhiều nụ mai vàng làm bó hoa cắt cành , hay cây nhiều cành nhiều hoa hơn , cải thiện cách bón phân ,tưới tiêu, trị bệnh, sâu bọ hay lựa giống kháng ... hạ giá thành bán rẻ hơn cho dân gian giới bình dân thưởng thức . Còn ai chuyên về Công nghệ di truyền , nếu rảnh rỗi xin đưa những gen cần thiết tuyển chọn thành hoa *mai xanh dương - blue* như Nhật đã làm hoa hồng xanh dương với genes bệnh mật xanh dương của vua Henry VIII và của hoa Dạ Yên Thảo - Petunia . Hiện nay chỉ có mai *Ochna xanh lục- green, ngoài các mai Ochna trắng, đỏ, đen huyền (trái)* mà thôi .